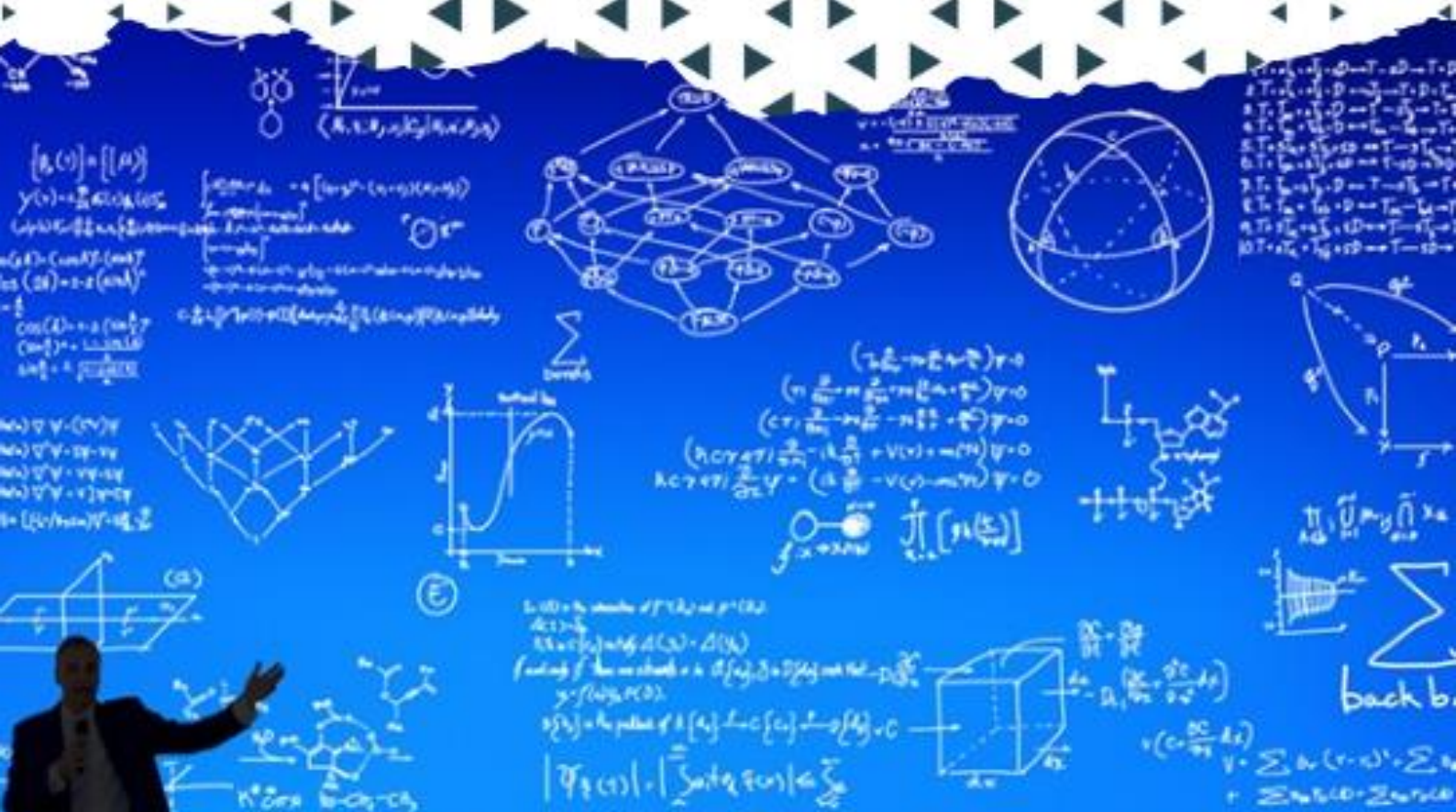

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar doi

zenodo

OpenAIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2025

**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2025-YIL № 5-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

Ertaklar vositasida maktabgacha kata yoshdagi bolalarni bog'lanishli nuqtini o'stirish**Yuldasheva Karimaxon Oktyabrovna**

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

5-bosqich 404-guruh.

email:@yuldashevakarimaxon79@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada ertaklarning maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ertaklar bolalarda lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani mustahkamlash, voqealarni izchil bayon qilish, muloqot ko'nikmalarini shakllantirish hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy misollar orqali asoslab berilgan. Tadqiqotda ertaklarni o'qish, qayta hikoya qilish, sahnalashtirish, rasm asosida hikoya tuzdirish va ertakni davom ettirish kabi metodlarning bog'lanishli nutqni shakllantirishdagi roli yoritilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ertaklardan tizimli va maqsadli foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutq darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: Ertak, maktabgacha ta'lim, bog'lanishli nutq, og'zaki nutq, qayta hikoya qilish, sahnalashtirish, rasmiy metod, grammatik ko'nikma, lug'at boyligi, ijodiy nutq.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqining rivojlanishi ularning kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlari, ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati va shaxsiy rivoji uchun asosiy omillardan biridir. Nutq rivoji — bu faqat so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish yoki grammatik jihatdan to'g'ri gap qurish emas, balki bolaning fikrlash, eshitish xotirasi, tafakkur, mantiqiy izchillik, emotsional intellekt va ijodiy qobiliyatini ham shakllantirish jarayonidir. Shu sababli pedagogika fani maktabgacha yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Ertaklar esa nutqni rivojlantirishda eng tabiiy, motivatsion va samarali vosita sifatida tan olingan. Ular bolaga nafaqat qiziqarli va tushunarli bo'ladi, balki voqealarni izchil kuzatishga, syujetni tushunishga, qahramonlar harakatini baholashga, sabab-oqibat munosabatlarini anglashga ham yordam beradi. Ertaklar orqali bola tasavvurini kengaytiradi, obrazlarni yodda saqlashni o'rganadi va ularni nutqda ishlatadi, bu esa bog'lanishli nutqni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. Shuningdek, ertaklar bolaning axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy rivojiga ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qahramonlarning fazilatlari, xulq-atvori, to'g'ri va noto'g'ri qarorlar qabul qilishi orqali bola axloqiy me'yorlar bilan tanishadi, halollik, mehr-shafqat, mardlik, do'stlik kabi fazilatlarni o'rganadi. Shu bilan birga, ertaklarda uchraydigan muammolarni hal qilish jarayoni bolada mantiqiy fikrlash va muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'limning rivojlanishi va pedagogik innovatsiyalar ertaklarning rolini yanada oshirdi. Raqamli ertaklar, audio va

video ertaklar, interaktiv multimediali vositalar orqali bola ertakni nafaqat tinglaydi, balki unda faol ishtirok etadi, qahramonlarni tanlaydi, syujetni davom ettiradi va o'z ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa nutq rivojining har tomonlama, kompleks shakllanishini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, ertaklar maktabgacha ta'limda bog'lanishli nutqni rivojlantirishning markaziy vositasi bo'lib, nafaqat til, balki tafakkur, emotsional intellekt va ijtimoiy qobiliyatlarni ham rivojlantiradi. Ular pedagoglarga bolalar bilan ishlash jarayonida tabiiy va samarali metodlarni qo'llash imkonini beradi va bolalarni kelajakdagi ta'lim jarayoniga tayyorlaydi. Ertaklarning maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni nihoyatda keng bo'lib, u bolalarda tilni egallash, lug'at boyligini kengaytirish, grammatik qurilmalarni o'zlashtirish, mantiqiy izchillikda fikr bayon qilish kabi muhim kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantiradi. Ertakning eng asosiy afzalliklaridan biri — uning tabiiy, bolaga yaqin va qiziqarli bo'lishidir. Bola ertakni tinglar ekan, syujet voqealarini izlab boradi, qahramonlar harakatiga baho beradi, muammolar yechimini kutadi, his qiladi, o'ylaydi va shu jarayonda nutqni faol tarzda qabul qiladi. Bu esa nutq rivoji uchun zarur bo'lgan psixik jarayonlarning (eslab qolish, diqqat, tasavvur, tafakkur, tahlil) bir vaqtda ishga tushishiga olib keladi.

Ertaklar lug'at boyligini kengaytirishda asosiy vositalardan biridir. Ularda turli hayvonlar, tabiat hodisalari, insonlar, qahramonlar, ularning xarakteri, harakatlari va munosabatlari tasvirlanadi. Bunday tasvirlar bolaga ko'plab sifatlar, fe'llar, tasviriy ifodalar, jonlantirishlar, dialoglar bilan tanishish imkonini beradi. Masalan, "Ochko'z bo'ri", "Aqlli tulki", "Mehribon kampir", "Sehrli non" kabi obrazlar orqali bola yangi so'zlarni nafaqat eshitadi, balki ularning mazmunini his qiladi. Ertakdagi dialoglar - "Sen qayerga ketyapsan?", "Meni kutib tur", "Men qo'rqmayman" kabi gaplar bola uchun tayyor nutqiy namunadir. Shu sababli ertaklar bolalarning faol lug'atini, ya'ni o'zi gapirayotgan paytda ishlatadigan so'zlar zaxirasini sezilarli oshiradi. Grammatik jihatdan ham ertaklar katta ahamiyatga ega. Bola ertak tinglaganida murakkab gaplarni, ergash gapli konstruksiyalarni, bog'lovchilarni, ketma-ketlik ifodalarini tabiiy holatda qabul qiladi. "Biroq", "shuning uchun", "keyin", "avval", "oxiri", "shunda", "agar" kabi bog'lovchi so'zlarning mazmunini bola ertaklar orqali tushuna boshlaydi. Shuningdek, nutqning ohangdorligi, pauza qo'yish, ovozni baland-past qilish, his-hayajon bilan gapirish kabi fonetik ko'nikmalar ham ertaklar orqali shakllanadi. Ertaklarni rollarga bo'lib aytish, xarakterlarga mos ovoz chiqarish, drammatizatsiya qilish jarayonida bola nutqining intonatsiyasi tabiiy ravishda rivojlanadi.

Pedagogik jarayonda ertaklardan foydalanishning samarali metodlari juda ko'p. Ulardan biri — drammatizatsiya. Drammatizatsiya jarayonida bola ertakdagi qahramonlarga "aylanadi", ular kabi gapiradi, ularning harakatlarini takrorlaydi, muammolarni hal qiladi. Bu orqali bola nutqni nafaqat eshitadi,

balki uni amaliy qo'llaydi. Masalan, "Bo'ri va echkichi bolalari", "Zumrad va Qimmat", "Uch ayiq" kabi ertaklarni rollarga bo'lib ijro etish bolalarda dialogik nutqni rivojlantiradi. Bola o'z rolini his qiladi, so'zlarni eslab qoladi, ularni kontekstdan kelib chiqib aytadi, bu esa nutqning to'g'ri shakllanishida juda foydali. Rasm asosida ertakni qayta hikoya qilish ham nutq o'stiruvchi samarali metoddir. Ertak syujeti asosida tayyorlangan rasmlar ketma-ketligiga qarab bola voqealarni izchillikda aytib berishga harakat qiladi. Bu jarayon nutqni tizimli, bog'lanishli va mantiqiy qurishda muhim o'rin tutadi. Rasmga qarab nutq tuzish — bolaning mustaqil fikrlashi, tasavvurini kengaytirishi va o'z so'z boyligidan faol foydalanishiga yordam beradi.

Ertaklarni davom ettirish, yangi syujet yaratish, ertakning oxirini o'zgartirish kabi ijodiy topshiriqlar bolalarda kreativlikni kuchaytiradi. Bu usul orqali bola yangi voqealar o'ylab topadi, yangi qahramon yaratadi, ularning harakatlarini tasvirlaydi, bu esa monologik nutqni rivojlantirishning eng kuchli vositasidir. Ijodiy fikrlash rivojlangan bola nutq orqali o'zini erkin ifodalay oladi, fikri boy, izchil va mantiqli bo'ladi. Savol-javob metodi ham ertaklarda muhim o'rin tutadi. Pedagog ertak bo'yicha "Nega qahramon shunday yo'l tutdi?", "Uning o'rnida sen bo'lsang nima qilarding?", "Ertakdagi muammo qanday hal bo'ldi?", "Qahramonning qanday xatti-harakati to'g'ri edi?" kabi savollarni bersa, bola ertakni chuqurroq o'ylaydi, tahlil qiladi, solishtiradi, umumlashtiradi va o'z fikrini nutqiy shaklda bayon qiladi. Bu jarayon mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi va bog'lanishli nutqni shakllantiradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar ertaklarni yanada samarali taqdim etish imkonini bermoqda. Audio ertaklar bolaga intonatsiyani, talaffuzni, ritmni o'rgatadi. Multfilm ertaklar vizual idrokni kuchaytiradi, syujetni yanada tushunarli qiladi. Interaktiv ertaklar esa bolani jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bola qahramonlarning harakatini tanlaydi, voqeani o'zgartiradi va shu orqali mantiqiy izchillikda fikr yuritadi. Bularning barchasi nutqning shakllanishiga katta hissa qo'shadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ertaklarni haftasiga kamida 3–4 marta tinglagan bolalarda nutq sur'ati, so'z boyligi, mantiqiy fikrlash darajasi, monologik nutq, dialogik nutq, hikoyalash ko'nikmalari yuqori natija beradi. Ertaklar bolalarda emotsional rivojlanishni ham ta'minlaydi. Qahramonlar his-tuyg'ulari orqali bola mehr, qo'rqinch, quvonch, hayajon, sabr-toqat, halollik kabi fazilatlarni his qiladi va ularni nutq orqali ifodalashni o'rganadi. Bu esa nutqning faqat til jihatini emas, balki emotsional-psixologik jihatlarini ham rivojlantiradi.

Ertaklarning maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni juda katta ahamiyatga ega. Nutq rivoji bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivoji bilan bevosita bog'liq bo'lib, u kelajakda akademik muvaffaqiyatlar, muloqot madaniyati, ijodiy va mantiqiy fikrlashning poydevorini tashkil qiladi [1]. Maktabgacha ta'limda nutq rivoji faqat so'zlarni talaffuz qilish yoki grammatik jihatdan to'g'ri gap qurish bilan cheklanmaydi, balki bola tafakkurini, tasavvurini, diqqatini, eshitish xotirasini,

ijtimoiy ko'nikmalarini va emotsional-intellektini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi [2]. Shu sababli pedagogik jarayonda ertaklar eng samarali vositalardan biri sifatida e'tiborga olinadi.

Ertaklar bolalarda lug'at boyligini rivojlantirishning eng tabiiy va qiziqarli vositasi hisoblanadi. Ertaklarda uchraydigan so'zlar, fe'llar, sifatlar, bog'lovchi so'zlar va dialoglar bolalarga yangi leksik birliklarni o'rganish imkonini beradi. Masalan, "Aqlli tulki", "Sehrli non", "Mehribon kampir" kabi ertaklar orqali bolalar so'zlarni kontekstdan kelib chiqib o'rganadi, ularni nutqda ishlatadi va shu bilan lug'at boyligini kengaytiradi [3]. Shu bilan birga, ertaklarda uchraydigan murakkab gaplar, bog'lovchilar va ketma-ketlik ifodalarini bola tabiiy holatda qabul qiladi. "Shuning uchun", "biroq", "keyin", "oxiri" kabi bog'lovchi so'zlar bolaning nutqida faol ishlatiladi.

Pedagogik jarayonda dramatizatsiya va rollarga bo'lish metodlari bolalarda dialogik nutqni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bola ertak qahramoni rolini o'zlashtiradi, uning so'zlarini aytadi, harakatlarini takrorlaydi va muammolarni hal qilish jarayonida nutqni faol ishlatadi [4]. Shu bilan birga, dramatizatsiya bolaning emotsional tajribasini oshiradi, u qahramonning his-tuyg'ularini his qiladi va ularni nutqda ifodalay oladi. Masalan, "Bo'ri va echkichi bolalari" yoki "Uch ayiq" ertaklarini rollarga bo'lib ijro etish bolalarning ijodiy fikrlashini, mustaqil nutq tuzish qobiliyatini rivojlantiradi.

Rasm asosida ertakni qayta hikoya qilish metodikasi ham juda samarali hisoblanadi. Bola ertak syujeti asosida tayyorlangan rasmlar ketma-ketligiga qarab voqealarni izchillikda aytadi, bu esa bog'lanishli nutqni shakllantiradi. Rasmga qarab nutq tuzish bolalarda mantiqiy fikrlashni, tafakkur izchilligini, voqealarni tahlil qilishni va lug'at boyligini oshirishni rag'batlantiradi [2]. Shu bilan birga, pedagoglar bolalarni ertak syujetini davom ettirishga, yangi qahramonlar yaratishga yoki voqeani o'zgartirishga rag'batlantiradi. Bu ijodiy faoliyat bolalarning monologik nutqini rivojlantiradi va ularni mustaqil fikrlashga o'rgatadi [3].

Savol-javob metodlari orqali pedagoglar bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, "Nega qahramon shunday harakat qildi?", "Uning o'rnida sen bo'lsang nima qilarding?", "Ertakdagi muammo qanday hal bo'ldi?" kabi savollar bolalarni ertakni chuqurroq tahlil qilishga va fikrini nutqiy shaklda bayon qilishga undaydi. Shu tariqa bola mantiqiy fikrlashni, sabab-oqibat munosabatlarini anglashni va bog'lanishli nutqni shakllantirishni o'rganadi [4].

Zamonaviy raqamli texnologiyalar ertaklarni yanada samarali vosita sifatida qo'llash imkonini beradi. Audio ertaklar bolaga talaffuz, intonatsiya va ritmni o'rgatsa, multfilm ertaklar vizual idrokni kuchaytiradi va syujetni tushunarli qiladi. Interaktiv ertaklar esa bolani jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiradi, qahramonlarni tanlash, voqeani davom ettirish va

o'z fikrini ifodalash imkonini beradi. Shu bilan bolalar mantiqiy izchillikda fikrlashni, ijodiy qaror qabul qilishni va nutqni boyitishni o'rganadi [5].

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ertaklarni muntazam tinglagan bolalarda nutq sur'ati oshadi, so'z boyligi kengayadi, monologik va dialogik nutq ko'nikmalari yuqori natija beradi. Shuningdek, ertaklar bolalarda emotsional rivojlanishni ham ta'minlaydi. Qahramonlar his-tuyg'ulari orqali bola mehr, qo'rqinch, quvonch, hayajon, sabr-toqat, halollik kabi fazilatlarini his qiladi va ularni nutq orqali ifodalashni o'rganadi [2].

Ertaklar bolalarda nafaqat nutqni, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Bola qahramonlar bilan tanishib, ularning ijtimoiy vazifalari, do'stlik, muloqot, halollik, xayrixohlik kabi fazilatlarini o'rganadi. Shu bilan bolalar muloqot madaniyati va ijtimoiy intellektni rivojlantiradi, bu esa kelajakdagi maktab va hayotiy faoliyatga tayyorgarlik sifatida xizmat qiladi [1].

Natijada, ertaklar maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning eng kompleks va samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ular bolalarning lug'at boyligini oshiradi, grammatik qobiliyatlarni rivojlantiradi, tafakkur va mantiqiy izchillikni shakllantiradi, emotsional-intellekt va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Shu sababli pedagoglar ertaklarni didaktik material sifatida emas, balki bolaning har tomonlama rivojiga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik vosita sifatida qo'llashlari lozim.

Xulosa. Ertaklar maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini har tomonlama rivojlantiruvchi, lug'at boyligini kengaytiruvchi, ijodkorlikni rag'batlantiruvchi, mantiqiy fikrlashni kuchaytiruvchi, emotsional-intellektual rivojga xizmat qiluvchi eng qulay pedagogik vositalardan biridir. Ularning ta'siri faqat nutq bilan cheklanmay, balki axloqiy tarbiya, muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuv, hayotiy qarashlar shakllanishida ham katta rol o'ynaydi. Shuning uchun zamonaviy ta'lim tizimi ertaklarni didaktik material sifatida emas, balki bolaning har tomonlama kamolotiga xizmat qiluvchi kompleks rivojlantiruvchi metod sifatida baholaydi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ertaklardan muntazam, metodik asoslangan va yosh xususiyatlariga moslashtirilgan holda foydalanish bog'lanishli nutqning yuqori darajada shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. Maktabgacha ta'limda nutq rivojini tashkil etish metodik qo'llanma. Toshkent, 2020.
2. Aliyeva, G. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2019.
3. Karimov, S. Bolalar nutqi va ijodiy fikrlashni shakllantirish. Toshkent: Pedagogika, 2018.
4. Xolmirzaeva, D. Ertaklar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish. Andijon: Andijon davlat universiteti nashriyoti, 2021.
5. Zokirova, N. Nutq rivoji va pedagogik innovatsiyalar. Toshkent: Fan, 2022.